

نشرکانه

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

- سرشناسه : موحد، محمد علی، ۱۳۰۳ - .
- عنوان و نام پدیدآور : باغ سبز، گفتارهایی درباره شمس و مولانا / محمد علی موحد.
- مشخصات نشر : تهران: نشر کارنامه، ۱۳۸۷.
- مشخصات ظاهری : ۴۲۰ ص.
- فروست : کارنامه عرفان و ادب فارسی؛ ۳.
- شابک : ISBN 978-964-431-07-44
- وضعیت فهرست نویسی : فیا
- یادداشت : این کتاب به مناسبت سال بزرگداشت مولانا منتشر شده است.
- یادداشت : کتابنامه: ص ۴۰۱-۴۰۷؛ همچنین به صورت زیرنویس.
- یادداشت : نمایه.
- موضوع : مولوی، جلال الدین محمد بن محمد، ۶۰۴-۶۷۲ ق. - نقد و تفسیر.
- موضوع : شمس تبریزی، محمد بن علی، ۵۸۲-۶۴۵ ق. - نقد و تفسیر.
- رده بندی کنگره : PIR ۵۳۰۵ / م ۷۷ ب ۲ ۱۳۸۶
- رده بندی دیویی : ۸ / ۳۱ فا ۸
- شماره کتاب شناسی ملی : ۱۱۶۳۶۴۸

کارنامهٔ عرفان و ادب فارسی

کتاب‌هایی در بزرگداشت
مولانا

به یاد محمد زهرایی

• ۱۳۹۲-۱۳۲۸ •

بنیان‌گذار نشر کارنامه

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

The International
Year of Rumi
2007

باغ سبزِ
عشق
کاو
بی مُنتهاست

جز
غم و شادی
درو
بس
میوه هاست

گفتارهای
دربارهٔ شمس و مولانا

.....
محمد علی موحد

تهران، ۱۴۰۱

محمد علی موحد

گفتارهایی دربارهٔ شمس و مولانا

آماده‌سازی کارگاه نشرکارنامه

واحد ویرایش مهرداد خاکزاد، مجید رنجیر، مونا سیف و سمیه مشر
حروف‌چینی و صفحه‌آرایی زهره جعفرپور، شهلا شمس و عادل قشقایی

واحد گرافیک 12 استودیو دوازده و دوازده

عسل کاوسی

طرح روی جلد حسن کریم‌زاده

ناظر چاپ محسن حقیقی

لیتوگرافی فرایندگویا

چاپ ابیانه

صحافی علی

چاپ اول، ۱۳۸۷
چاپ ششم، ۱۴۰۱ ۱۱۰۰ نسخه

همهٔ حقوق چاپ و نشر این اثر انحصاراً برای نشرکارنامه محفوظ است.
هرگونه استفاده از کتاب‌آرایی و عناصر آرایشی این کتاب اکیداً ممنوع است. همچنین هر نوع استفادهٔ تجاری از این اثر یا تکثیر آن به هر صورت (چاپ، فتوکپی، کتاب صوتی و الکترونیک و نشر در فضای مجازی)، کلاً و جزئاً، ممنوع است و پیگرد قانونی دارد.

مراکز پخش و فروش:

پخش کارنامه، خیابان شهید باهنر (نیاوران)، شمارهٔ ۱۳۵، تلفن: ۲۶۱۱۷۹۸۵، ۲۶۱۱۷۹۸۶ و ۲۶۴۳۹۱۵۱

فروشگاه بزرگ شهرکتاب نیاوران با همکاری نشرکارنامه، خیابان شهید باهنر (نیاوران)، شمارهٔ ۱۳۷

تلفن: ۲۲۲۸۵۹۶۹ • فکس: ۲۲۸۰۸۱۹۲

نشرکارنامه: خیابان کریم‌خان زند، تقاطع میرزای شیرازی، شمارهٔ ۱۱۱، واحد یک، تهران: ۱۵۹۷۹۸۵۷۳۱، تلفن: ۸۸۹۰۴۰۸۳

فهرست

یادداشتی بر چاپ دوم ۱۳

دیباچه ۱۵

گفتاریکم تا چهارم : صیادی که به شکارِ سیمِ رخ رفت: ۱۹

۱ : ۱۹, ۲ : ۳۹, ۳ : ۵۵, ۴ : ۸۱

سلسله سخنرانی‌هایی است که اولین آن‌ها در خانه کتاب و دنباله آن در شهر کتاب مرکزی ایراد شد. سخنرانی اول، چنان که در عبارات آغازین آن منعکس است، مقارن شروع سال ۲۰۰۱ میلادی انجام شد.

گفتار پنجم : غروبِ شمس ۱۰۳

این سخنرانی که به لحاظ محتوی در امتداد چهار سخنرانی قبلی است در مراسم شب مولانا (۲۳ آذر ۱۳۸۵) که به همت علی دهباشی مدیر مجله

بخارا درخانه هنرمندان برگزار شد ایراد گردید
و گزارش مشروح آن در مجله بخارا (شماره ۵۷،
آذر- دی ۱۳۸۵) به چاپ رسید.

گفتار ششم و هفتم : جایگاه مقالات شمس در ادب و عرفان ایران: ۱۳۹
۱: ۱۳۹، ۲: ۱۵۷

دو سخنرانی درخانه کتاب.

گفتار هشتم : نیازهای وجودی انسان معاصر و انعکاس آن
در کلام مولانا ۱۷۷

این سخنرانی در آذر ماه سال ۱۳۸۲ در همایشی
به نام مولانا در باشگاه دانشگاه تهران ایراد شد
و برگردان آن به زبان انگلیسی در یک همایش
دیگر که به مناسبت هشتادمین سال تولد مولانا
در یونسکو (پاریس) برگزار شد خوانده شد.

گفتار نهم : شاخصه‌های مهم عرفان شمس و مولانا ۱۹۵
سخنرانی در دانشگاه تهران در همایش بزرگداشت
مولانا.

گفتار دهم : خدا و معنی ۲۳۱
سخنرانی در انجمن حکمت و فلسفه که متن آن
در شماره ۴۴ سال هشتم مجله کیان (آبان - دی
۱۳۷۷) به چاپ رسید.

گفتار یازدهم : مروری بر مثنوی چاپ عبدالکریم سروش ۲۵۵
مقاله‌ای است که در مجله جهان کتاب (سال دوم،
شماره‌های ۵-۶) منتشر شد.

گفتار دوازدهم : شمس تبریز و خیام ۲۶۹
مقاله‌ای است که تحت عنوان «خیام در نیمه اول

قرن هفتم» در مجله راهنمای کتاب (سال بیستم،
۱۳۵۶، شماره‌های ۳-۴) به چاپ رسید.

گفتار سیزدهم : تبریز در آیین کلام مولانا... .. ۲۸۷
سخنرانی در همایش مولانا در دانشگاه آزاد تبریز
(۱۳۸۵).

گفتار چهاردهم : شمس تبریزی و شیخ حسن بلغاری... .. ۳۰۳
مقاله‌ای است که در مجله سخن (شماره ۱۲ از دوره
بیست و پنجم) به چاپ رسید.

گفتار پانزدهم : آیا شیخ اشراق قربانی بلندپروازی‌های
سیاسی خود شد؟... .. ۳۱۹
مضمون این مقاله نخست به صورت اشاره‌ای
کوتاه در تعلیقات نویسنده بر مقالات شمس
تبریزی (انتشارات خوارزمی، ص ۵۵۹) و سپس
با اندکی توضیح در کتاب دیگر نویسنده شمس
تبریزی (انتشارات طرح نو، صص ۸۷-۹۰)
مطرح گردید و بیان گسترده‌تر آن در شماره‌های
۹-۴۰ مجله بخارا (اسفند ۱۳۸۳) انتشار یافت.

گفتار شانزدهم : این نامه از مولانا است نه از شمس تبریز... .. ۳۳۱
سخنرانی در همایش هشتادمین سال تولد مولانا
در استانبول ترکیه.

گفتار هفدهم : مولانا در فن مناظره... .. ۳۳۹
سخنرانی در همایش تیرماه سال ۱۳۸۶ در دانشگاه
لیدن هلند.

گفتار هجدهم تا بیستم : یادداشتی درباره ترجمه ویلیام چیتیک
از مقالات شمس تبریزی... .. ۳۵۵

دیباجه آنه ماری شیمل بر ترجمه ویلیام چیتیک	
از مقالات شمس	۳۷۳
(ترجمه منوچهر انور)	
مقدمه ویلیام چیتیک بر ترجمه خود	
از مقالات شمس	۳۷۷
(ترجمه منوچهر انور)	
کتابنامه	۴۰۱
نمایه	۴۰۹

یادداشتی بر چاپ دوم

روشن است آن خانه، گویی
ز آن کیست؟
ما غلام خانه‌های روشنیم
_____ مولوی

خوشوقتم که خوانندگان از این مجموعه گفتارها استقبال کرده‌اند و ناشر از من خواسته است تا یادداشتی برای چاپ دوم آن بنویسم و من این فرصت را غنیمت می‌شمارم و خبری خوش به خوانندگان می‌دهم: در گفتار پنجم این کتاب زیر عنوان غروب شمس از وضع تأسف‌بار مزار شمس در خوی شکایت کرده‌ام. مطلب به سخنرانی در آذرماه ۱۳۸۵ مربوط می‌شود و خدا را سپاس که آن شکایت که از سردرد و سوز دل بود سلسله جنبان همت محبان شمس و مولانا گردیده و مؤرده می‌دهم که اینک بقعه آن پیر بزرگوار به مصداق «و عهدنا الی ابراهیم واسماعیل ان طهرا بیتنی للطائفین والعاکفین والركع السجود» از صورت نامطلوبی که سبب آن شکایت بود درآمده و قرار است به صورت مجموعه فرهنگی لایقی درآید و روشنی بخش دیده و دل ارباب معرفت گردد. امنای محترم شهر خوی در ۲۶ اردیبهشت ماه سال جاری گروهی از استادان بزرگوار و دانشجویان دانشگاه‌های مختلف کشور را برای بازدید و زیارت دعوت کرده بودند. از چاپ اول این کتاب نیز در مراسم باشکوهی که آن روز در پای آن بقعه شریف برپا گشته بود رونمایی شد و من در سخن کوتاهی که آنجا داشتم یادی کردم از فرزندان برومند خوی علامه مغفور له عباس زریاب که از معالم و مفاخر عصر خویش بود و حضرت استاد محمد امین ریاحی — خدایش سلامت دارد — که مقدم بر همه لزوم پاکسازی و تعمیر این بنای تاریخی را گوشزد فرمودند و هم بدین مناسبت یاد می‌کنم از جناب دکتر سید عطاءالله مهاجرانی وزیر اسبق ارشاد که در دوران تصدی خود قدم اولیه را

در این راه برداشتند و صد حیف که آن نیت خیر سال‌ها مغفول و متروک افتاد و در هر حال اینک بر خود واجب می‌دانم از دست‌اندرکاران احیای این بقعه مبارک و برپادارندگان مراسمی که ذکرش رفت، به ویژه از آقای دکتر سید طه مرقاتی که چشم و چراغ اهل خوی و یادگار سلف صالح والد بزرگوار خود هستند تشکر کنم.

در صفحه ۱۳۸ کتاب حاضر گزارشی نقل شده است از تاریخ عثمان پاشا، سردار نامی سلطان مراد سوم، که در سال ۹۹۳ به زیارت مزار شمس در خوی رفته است. پیش از او هم سلطان سلیمان قانونی در سال ۹۴۲ به زیارت شمس در خوی رفته بود که به گزارش آن نیز در همان گفتار پنجم اشاره کرده‌ایم. این دو گزارش به اضافه تصریح مکرر مورخ معتبری چون فصیح خوافی به اینکه شمس تبریز در خوی مدفون است سه سند تاریخی متقن و موثق است که بر اصالت و قدمت این بقعه موجود دلالت دارد و روشن می‌کند که انتساب این بنا به شمس تبریز دست کم در طول قرن‌های نهم و دهم هجری، در شرق و غرب عالم اسلامی، مسلم شمرده می‌شد و تصادفاً باب عالی و دیوان هرات هر دو در آن دوران مجمع علما و مشایخ از ارباب اطلاع بودند. فصیح خوافی در دیوان شاهرخ و بایسنقر سمت وزارت داشته و بزرگانی چون علامه میرزا محمد خان قزوینی بروثافت و اعتبار تاریخ او تأکید کرده‌اند. ذبیح‌الله صفا در جلد چهارم تاریخ ادبیات خود آن را از کتاب‌های «موثق» و «پراراج» دانسته،^۱ و براون در جلد سوم تاریخ ادبیات خود گفته است که خوافی منابعی را در اختیار داشته که در دسترس مورخان معروف دیگر نبوده و از این روی تاریخ او دارای ارزش ویژه است.^۲ خوافی در مقدمه کتاب خود هم از بایسنقر و هم از شاهرخ نام برده و می‌گوید: «این نسخه را به سال‌های دراز از مطالعه تواریخ و جراید بزرگان و کتب متقدمان جمع آورده»^۳ است. و حرف آخر آنکه ترجمه فارسی تاریخ عثمان پاشا همراه متن ترکی آن اینک از چاپ درآمده و خوانندگان می‌توانند گزارشی را که ما نقل کرده‌ایم در صفحه ۱۰۶ ترجمه فارسی ببینند و اصل ترکی آن را نیز در صفحه ۲۶۱ همان کتاب ملاحظه کنند.^۴

تهران، خرداد ۱۳۸۷

محمد علی موحد

۱ تاریخ ادبیات در ایران، ذبیح‌الله صفا، ج ۴، انتشارات فردوس، تهران ۱۳۶۴، ص ۴۹۶.

۲ Edward G. Browne; *A literary History of Persia*, v. III, Cambridge University Press, pp. 426-428

۳ مجمل فصیحی، به تصحیح محمود فرخ، ج ۱، کتابفروشی باستان، مشهد ۱۳۴۱، ص ۸.

۴ تاریخ عثمان پاشا، ابوبکر بن عبدالله، به کوشش یونس زیرک، ترجمه نصرالله صالحی، انتشارات طهوری، تهران ۱۳۸۷.

دیباچه

از محمد زهرایی که این گفتارها به پیشنهاد او، و به میمنت سال مولانا، در یک جا گردآوری شد و از همکاران او در نشر کارنامه که تحقق آن پیشنهاد مرهون همت و دقت آنان بود سپاس گزارم. بیشتر گفتارهای این مجموعه، چنان که در فهرست گفتارها نمایان است، صورت مکتوب سخنانی هایی است که در مناسبت‌های مختلف انجام شده است. من سخنان خوبی نیستم و ناچار مطالبی را که می‌خواهم بگویم پیش‌تر یادداشت می‌کنم، اما معمولاً تمام آنچه را که نوشته‌ام نمی‌خوانم و در آنچه هم که می‌خوانم گاهی به اقتضای حال و مقال از متن مکتوب منحرف می‌شوم و از همین رو است که لحن گفتاری و نوشتاری در بسیاری از جاهای این مجموعه درهم آمیخته است. هرچه هست امیدوارم ملاحظات و نکاتی که در طی این اوراق فراهم آمده هم برای اهل تحقیق که به پژوهش در زمینه آثار شمس و مولانا می‌پردازند سودمند افتد و هم برای غیر اهل تخصص از خوانندگان که خواهان اطلاعاتی منسجم و درخور اعتماد در آن زمینه‌اند قابل استفاده باشد.

عمده اطلاعات مربوط به احوال و اندیشه‌های شمس و مولانا در این مجموعه از آثار خود آنان یعنی مقالات شمس تبریزی، مثنوی معنوی، دیوان کبیر و فیه مافیه گرفته شده است که آن‌ها را منابع اصلی باید به شمار آورد. در شرح و تفصیل مطالب نیز به نوشته‌های سلطان ولد و سپهسالار و افلاکی استناد کرده‌ایم که این سه تن کهن‌ترین روایتگران درباره آن دو بزرگوارند. ارجاعات مقالات شمس تبریزی

به چاپ نویسنده این سطور (انتشارات خوارزمی، تهران ۱۳۶۹)، ارجاعات مثنوی به چاپ نیکلسون و ارجاعات دیوان کبیر و فیه مافیه به چاپ‌های بدیع الزمان فروزانفر است. ارجاعات *ابتدائیه* یا *مثنوی ولدی* سلطان ولد به چاپ جلال‌الدین همایی (کتابخانه اقبال، تهران ۱۳۱۵) است. ارجاعات *رساله سپهسالار* به چاپ محمدافشین وفایی (انتشارات سخن، تهران ۱۳۸۵) و ارجاعات *مناقب افلاکی* به چاپ تحسین یازیجی (انتشارات انجمن تاریخ ترک، آنقره ۱۹۵۹) است.

بیشتر چاپ‌هایی که به شرح بالا به آن‌ها ارجاع شده محتاج بازبینی و تصحیح انتقادی - علمی مجدد است. مرحوم بدیع الزمان فروزانفر خود به وجود «اغلاط فاحش» در چاپ *فیه مافیه* اعتراف داشته و آن را «محتاج به اصلاح جدید» دانسته است. *رساله سپهسالار* یک بار در هندوستان و بار دیگر - براساس همان چاپ هند - در تهران به چاپ رسیده که آن هردو مشحون از اغلاط بسیار است. چاپ جدیدتر و بهتر آن رساله که ارجاعات ما بدان است براساس نسخه مورخ ۹۴۳ کتابخانه آیت‌الله مرعشی قم انجام شده و البته دقت و اهتمام مصحح نمی‌توانسته است اغلاط نسخه اساس را علاج کند. برخی از اغلاط در هر سه چاپ مزبور چنان است که به لحاظ تاریخی اعتبار رساله را مخدوش می‌گرداند. ما این رساله را براساس نسخه قدیمی‌تر و معتبرتر کتابخانه قونیه تصحیح کرده‌ایم که اگر خدا بخواهد به زودی منتشر خواهد شد. تصحیح مجدد مثنوی و *ابتدائیه* را هم سال‌ها پیش به همراهی شادروان علیرضا حیدری انجام داده‌ایم و ان شاء الله که به عنایت الهی گره از کار فروخته چاپ و انتشار آن‌ها گشوده شود و متن قابل اعتمادتری از هردو کتاب در اختیار خواستاران قرارگیرد. تصحیح مجدد *فیه مافیه* نیز به همت بلند محقق صاحب بصیرت و نقاد که کار شاق عصاکشی و رهبری این ناچیز را متقبل شده‌اند آغاز شده و امید می‌رود طی سال آینده به اتمام آن موفق شویم.

تهران، آذرماه ۱۳۸۶

محمد علی موحد